

Rasa Vasinauskaitė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Vilniaus dramos teatro (į)steigimas: tarp meno ir propagandos¹

Vilniaus dramos teatro, arba lietuviško teatro Vilniuje, (į)steigimas, vykęs 1939–1940 m., svarbus keliais aspektais. Pirmiausia – tai pirmo profesionalaus lietuvių teatro 1939 m. atgautoje sostinėje Vilniuje atsiradimas, turėjęs ypatingą kultūrinę ir politinę reikšmę nuo pat 1920 m. Antra, su politine pervarta sutapę teatro steigimo etapai, prasidėję nepriklausomoje Lietuvoje, užbaigti jau sovietų okupuotoje, leido sovietinei valdžiai nusavinti Vilniaus dramos teatro įsteigimo faktą ir įtvirtinti jo legitimumą sovietinėje Lietuvos teatro istorijoje. Nepaisant to, kad tikrosios teatro įsteigimo aplinkybės jau žinomos, oficialus teatro atidarymo procesas vertas atidesnio žvilgsnio. Šis procesas parodo, kokių tikslų siekė, kokiais ideologiniais įrankiais naudojosi teatro menininkus viliojusi pirmosios sovietinės okupacijos valdžia.

Straipsnio tikslas – pasitelkus spaudos („Vilniaus balso“, „Lietuvos aidą“, „Tarybų Lietuvos“) reportažus rekonstruoti Vilniaus dramos teatro įsteigimo procesą, įvertinti pirmuosius šio teatro spektaklius ir teatro vadovo bei režisieriaus Romualdo Juknevičiaus laikyseną naujos sistemos akivaizdoje. Straipsniai apie teatrą pasirinkti kaip propagandos ir indoktrinacijos pavyzdys, kuriam tinka klasikinis Haroldo D. Lasswello apibrėžimas: „Propaganda – tai kolektyvinių nuostatų valdymas manipuliuojant reikšmingais simboliais“ (1927, 2024). Šiais simboliais 1940 m. virto Vilnius ir teatras, įtraukti į ideologinį komunistinį diskursą.

Reikšminiai žodžiai: indokrinacija, propaganda, sovietinė okupacija, spauda, Vilniaus dramos teatras, Romualdas Juknevičius

Kaip veik(ė)ia sovietinė propaganda

Savo žymiojoje knygoje „Propaganda ir įtikinėjimas“ Garth’as S. Jowettas ir Victoria O’Donnell teigia, kad propaganda „yra socialiai determinuotas procesas“: Norint suprasti, kaip veikia propaganda, reikia atsižvelgti

¹ Straipsnis rašytas temiskai ir problemiskai išplečiant tarptautinėje konferencijoje „Teatras ir miestas. Senojo teatro pastatui – 111“, vykusioje Vilniuje, Senajame teatre, autorės skaitytą pranešimą „1940 m. „Pohulianka“ Vilniaus balso reportažuose“.

į tai, kaip socialinis-istorinis kontekstas leidžia jai taip veikti. Nes propaganda yra gerokai anksčiau atsiradusių jėgų produktas ir yra tų jėgų kontroliuojama. Todėl metodai, kuriais ji naudojasi, skiriasi priklausomai nuo visuomenės. (...) Propagandos srautas į ir iš institucijos priklauso nuo laikmečio sąlygų ir žiniasklaidos [medijų] prieinamumo. (...) Kaip propaganda vystoma, naudojama ir priimama, priklauso nuo kultūros. Kultūros elementai – jos ideologijos, socialiniai mitai, vyriausybė, ekonomika, socialinės praktikos ir konkretūs įvykiai – veikia propagandą. [Svarbu ir tai] ar visuomenė yra atvira ar uždara.“² Autoriai pateikia Šiaurės Korėjos, kaip uždaros visuomenės pavyzdį, kur išorinė informacija beveik nepasiekia piliečių, vyriausybė kontroliuoja žiniasklaidos priemones, tad daugumą šalies gyvenimo aspektų formuoja propaganda. Atvirose visuomenėse / sistemose įvairių žiniasklaidos kanalų konkurencija mažina auditorijų įtarumą, tačiau daro jas labiau išrankias galimoms propagandos įtakoms; čia „propagandos srautą, susijusį su prekėmis ir vartojimu, diktuoja ekonomika“.³ Žiniasklaidos naudojimas, pasak autorių, yra gyvybiškai svarbus propagandos sklaidai. Prieiga prie žiniasklaidos ir jos kontrolė reiškia tiesioginę prieigą prie viešosios nuomonės kontrolės. „Norint, kad žiniasklaidos pranešimas būtų efektyvus, jis turi būti homogeniškas ir turėti nuoseklią tikslą.“⁴

Sovietinės Rusijos, o vėliau ir SSRS visuomenė kaip uždara sistema kaip tik ir buvo formuojama pasitelkiant spaudą, kurios monopolizavimas ir tikslingos, homogeniškos informacijos skleidimas virto vienu iš prioritetinių bolševikinės / komunistinės valdžios uždavinių. „Marksistinėje-lenininėje propagandoje lemiamas ginklas yra spauda: laikraščiai, žurnalai, brošiūros. Žodinė propaganda šioje kovoje gali vaidinti tik antraeilį vaidmenį. Spauda suteikia galimybę tą ar kitą tiesą paversti betarpiška visų žmonių nuosavybe, todėl ji yra stipresnė už žodinę propagandą“, – buvo akcentuota 1938 m. lapkritį VKP(b) CK paskelbtoje direktyvoje, susietoje su Stalino parengtu „Trumpo VKP(b) istorijos kurso“ išleidimu.⁵

² Garth; O'Donnell, 2015, 391, 392.

³ Ibid., 392.

⁴ Ibid., 394.

⁵ Thompson, 1991, 387.

Peteris Kenezas, analizavęs propagandos veikimą SSRS, teigia, kad „sovietinė valstybė labiau nei bet kuri kita buvo persmelkta propagandos. (...) Sovietinės institucijos ir daugumos jas kūrusių vadovų mentalitetas susiformavo sunkiomis pilietinio karo (1917–1921) dienomis. Propagandinė organizacija, pilietinio karo metu sukurta indoktrinacijos sistema, tapo daug didesnio ir sudėtingesnio indoktrinacijos tinklo, kuris vėliau bus tik plėtojamas, pagrindu. (...) Sovietinė propagandos sistema egzistavo įvairiose srityse – nuo itin sudėtingos marksistinės akademijos iki sieninių plakatų šūkių...“⁶ Pasak autoriaus, sunku pasakyti, ar Sovietų spauda melavo daugiau už Vakarų, greičiau Sovietų apgaulė buvo vykdoma per nutylėjimą – vietoj tikrų problemų spauda skyrė dėmesį pseudoproblemoms, o dar labiau – pasiekimams. Taip režimas sugebėjo užkirsti kelią alternatyvių požiūrių formavimuisi ir išsakymui, tad žmonės ne tiek priėmė bolševikų pasaulėžiūrą, kiek laikė ją savaime suprantama. „Neliko nieko, kas galėtų parodyti prieštaravimus ir net absurdiškumą, būdingą režimo šūkiams. Aplinkybėse, kur gali būti išsakyta tik viena nuomonė, tikėjimo ir netikėjimo, tiesos ir melagystės skirtumas išsitrina.“⁷ Autoriaus teigimu, nors pirmasis Sovietų Sąjungos dešimtmetis dar nevadintinas totalitariniu, „kadry ir politinės kalbos ugdymas, nenutrūkstamas vis didesnio gyvenimo segmento politizavimas, nepriklausomų visuomeninių organizacijų keitimas „savanoriškomis“ pseudosocialijomis (t. y. visuomenės atomizavimas) – visa tai buvo prielaidos Stalino amžiui ateiti“. Šis pirmasis sovietinės valstybės propagandos dešimtmetis išmokė žmones politinės kalbos ir elgesio modelio: „Iš pradžių žmonės pradėjo kalbėti keista idioma ir perėmė iš jų laukiamus elgesio modelius, o tik tada įsiskverbė būdinga ideologinė žinia. Įtikinėjimo procesas vyko ne iš vidaus, o iš išorės į vidų. Tai yra žmonės pradėjo elgtis tinkamai režimo požiūriu ne todėl, kad tikėjo jo šūkiais, o todėl, kad kartodami šūkį, pamažu jį „teisingai įsisąmonino“. Tai nėra metafora, kad sovietiniai žmonės ėmė kalbėti nauja kalba...“⁸

Taigi propagandos (ir politinio švietimo bei agitacijos) tikslams SSRS buvo pajungta spauda, dailė (grafika, plakato menas), kinas, teatras,

⁶ Kenez, 1985, 4–5, 8.

⁷ Ibid., 253.

⁸ Ibid., 255.

literatūra. Per pirmąjį SSRS dešimtmetį daugiau dėmesio skyrusi socializmo įgyvendinimo vizijai vykdant penkmečių planus, mobilizacinei kovai su klasiniais vidaus ir kapitalistiniais išorės priešais, antruoju propaganda jau turėjo konkrečius tikslus, darėsi mažiau stichiška, juolab „profesionalėjo“ ir patys agitatoriai bei propagandistai. Antroji 4-ojo dešimtmečio pusė SSRS apibūdinama kaip Didžiojo Teroro, pasiekusio piką 1937–1938 m. („ap(si)valymo“ tiek partijos viduje, tiek nuo „liaudies priešų“ su sufabrikuotomis bylomis, trėmimais ir sušaudymais), taip pat Stalino kulto įtvirtinimo kartu su naujos Konstitucijos 1936 m. priėmimu ir „Trumpojo VKP(b) kurso“ 1938 m. išleidimu bei sklaida laikas. Naujam politinio, ekonominio bei kultūrinio kurso (einant nuo socializmo į komunizmą) tikslui pasiekti buvo pasitelkti Stalino kaip „vado – tėvo“ ir „naujo žmogaus – herojaus“ (pvz., stachanoviečio kaip socialistinės visuomenės piliečio) vaizdiniai, užtvindę viešąją erdvę. Turint galvoje 1934 m. priimtą socialistinio realizmo doktriną, galima sakyti, kad nuo 4-ojo dešimtmečio viskas SSRS, o ypač „nacionalizuotas“ menas, ėmė tarnauti idealios ateities reprezentacijai dabartyje, arba – „(su)vaidinti savo vaidmenį transformuojant visuomenę“⁹. Už šį stropiai atliekamą „darbą“ meno, literatūros ir mokslo sričių atstovai galėjo tikėtis garbės raštų, ordinų, medalių, garbės vardų, o nuo 1939 m. – ir Stalino premijos, kurios dydis svyravo nuo 25 000 iki 100 000 rublių.

Situacija SSRS 4-ajame dešimtmetyje mums svarbi tuo, kad būtent jos šleifą su visomis pasekmėmis Lietuva (visuomenė, kultūra, menas, socialinė ir politinė sankloda) ir ypač lietuviška spauda pajuto 1940 m. Viena vertus, keičiantis redaktoriams, pagal naujas ideologines direktyvas keitėsi ir laikraščiuose vyraujanti informacija, antra vertus, pati informacija siaurėjo iki propagandinės, susaistytos vien su SSRS ir vietos įvykiais, mažinant žinias iš užsienio. 1940 m. gruodį LSSR Ryšių valdybos spaudos paskirstymo ir ekspedicijos skyriaus viršininkas Vinokurovas pabrėžė „bolševikų spaudos vaidmenį ir reikšmę socialistinėje statyboje“ teigdamas, kad ji visuomet sako tiesą, moko kurti ir stiprinti socialistinę santvarką, nugali sunkumus ir demaskuoja liaudies priešus.¹⁰ Tad per itin trumpą laiką Lietuvos spaudoje

⁹ Graeme, 2011, 93.

¹⁰ Vinokurovas (*Tarybų Lietuva*, 1940), 2.

greta svarbiausių SSRS VKP(b) CK nutarimų, partijos ir socialistinių pasiekimų bei užkariavimų visose gyvenimo srityse šlovinimo gausėjo straipsnių, skirtų naujo LSSR įvaizdžio formavimui. Spaudos puslapiuose nuolat ryškintas darbininkų, valstiečių ir darbo inteligentijos kaip naujų socialinių klasių „į(si)teisinimas“ ir jų į(si)traukimas į „išlaisvintos“ darbo liaudies šalies kūrimą virto vienu svarbiausių propagandos diskursų. Į jį 1940 m. buvo įtrauktas ir Valstybinio Vilniaus teatro įsteigimo „procesas“.

Valstybinio Vilniaus teatro (į)steigimas

Dienraštis „Vilniaus balsas“, savo 1-ajame numeryje, pasirodžiusiame 1939 m. spalio 28 d. (šeštadienį), sveikino ką tik į Vilnių įžengusią Lietuvos kariuomenę. Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės žygis į sostinę prasi-dėjo spalio 27 d. Širvintose, o jos pasirodymas Vilniuje buvo sutiktas kaip istorinis laimėjimas, lauktas nuo pat 1920 metų. „Vilnius išvaduotas. (...) Vilnius jau laisvas. (...) Tai didinga istorinė mūsų tautos gyvenimo diena. Nepriklausomoji Lietuva sugrįžo į savo brangųjį Vilnių...“¹¹ „Vilniaus balsas“, pradėjęs savo gyvavimą kartu su šia data, tame pačiame numeryje kvietė įsitraukti į dienraščio darbą visus plunksną valdančius laikraštininkus, nes tai būsiąs Vilniaus lietuvių dienraštis. Tame pačiame numeryje buvo paskelbta ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos sutartis, pasirašyta 1939 m. spalio 10 d., kuria Vilniaus miestas ir Vilniaus sritis grąžinama Lietuvai, kartu įtvirtinant ir abiejų šalių tarpusavio pagalbos paktą. Sutartis buvo ratifikuota spalio 14 d., įsigaliojo spalio 16 d., tačiau to, kad mainais į buvusį Lenkijos okupuotą kraštą Lietuva suteikė teisę dislokuoti šalyje SSSR karines sausus ir oro pajėgas, nei spauda, nei šalies politikai kol kas nesureikšmino. „Vilniaus balsas“ išspausdino Užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio kalbą, kurioje jis išskyrė „santykius su Sovietų Sąjunga, pagrįstus aiškiais sutartiniais nuostatais“: „Turime savo žemėje Sovietų Sąjungos kariuomenės dalinių, bet tiesa ta, kad tie Sovietų Sąjungos kariuomenės daliniai niekuo nesikiša į mūsų vidaus gyvenimą, kad mes tvarkomės savo krašte taip, kaip tvarkėmės ligi spalio 10 dienos sutarties.“¹²

¹¹ *Vilniaus balsas* (1939), 1.

¹² Urbšys (*Vilniaus balsas*, 1940), 3.

Vilniui tapus sostine, dar labiau sustiprėjo poreikis lietuviams turėti savo profesionalų teatrą.¹³ Straipsnių apie Valstybės teatro filialo įkūrimą Vilniuje 1939 m. gruodį pasirodė tiek kauniškėje („Naujoji Romuva“, „Lietuvos žinios“), tiek ir sostinės spaudoje („Vilniaus balsas“). Apie dramos trupės skilimą (viena grupė – jaunųjų menininkų – galėtų vykti į Vilnių, vyresnioji liktų Kaune) aktyviai diskutavo ir teatralai, ir recenzentai, na o tuomet itin drąsiai kritikavusio Valstybės teatrą Juozo Miltonio manymu, į Vilnių turėtų vykti visiškai naujas, iš geriausių kūrybinių jėgų suburtas kolektyvas.¹⁴ Viename savo straipsnių „Vilniaus balse“ tuometis jo redaktorius Rapolas Mackevičius [Mackonis]¹⁵, beje, rašęs apie nuolatinio teatro Vilniuje poreikį ir „Naujojoje Romuvoje“, nuogąstavo, kad Valstybės teatro direktorius Antanas Juška neketina perkelti teatro iš Kauno, o linkęs Vilniuje rengti operos ir dramos trupių gastroles, grįsdamas savo argumentus patalpų stoka. „O šis argumentas, man rodos, labai silpnas, neįtikinantis. Juk miesto savivaldybė turi savo žinioje teatro patalpas ir jas gali išnuomoti lietuviškam teatrui, kaip nuomoja lenkiškam. (...) Vilniui reikalingas nuolatinis lietuviškas teatras (...), užmirštama, kad jo vaidmuo yra ne tik meninis, bet ir kultūrinis, tautinis...“¹⁶

Teatro kaip vieno iš kultūrinių, tautinių simbolių svarbą pabrėžė ne tik „Vilniaus balso“ redaktorius. Pirmosios Valstybės operos trupės gastrolės (suvaidinta Antano Račiūno opera „Trys talismanai“ ir Giuseppe's Verdi „Otelas“ dalyvaujant Kiprui Petrauskui) Vilniuje įvyko lapkričio 23–24 d. ir buvo susietos su Kariuomenės diena – 23 d. vyko iškilmingas kariuomenės paradas, o vakare – operos spektaklis. Valstybės dramos kolektyvas pirmą kartą pasirodė Vilniuje 1939 m. gruodžio 21 d. – Miesto teatre Pohuliankoje buvo suvaidintas Andriaus Olekos-Žilinsko 1929 m. statytas Vinco Krėvės „Šarūnas“, kurį, atnaujintą Kazio Juršio, teatras iš-

¹³ Vilniaus krašte nuo 1930 m. spektaklius rodė Juozo Kanopkos vadovaujamas (įkurtas Antano Krutulio) Artistų Mėgėjų Teatras (taip vadintas nuo 1936 m.), kuris vėliau, 1940 m. atėjęs į teatrą Algirdui Jakševičiui, tapo Vilniaus skrajojamuoju teatru „Vaidila“. Vokiečių okupacijos metais „Vaidilos“ teatras virto antru (po Vilniaus dramos teatro) profesionaliu sostinės teatro kolektyvu.

¹⁴ J. M. (*Naujoji Romuva*, 1939), 964.

¹⁵ R. Mackevičių kaip „Vilniaus balso“ redaktorių 1940 06 22 pakeitė Albinas Žukauskas.

¹⁶ Mackevičius (*Vilniaus balsas*, 1939), 5.

saugojo repertuare. Spektaklis buvo rodytas du kartus: 10 val. ryto – kariamais, 19 val. – visuomenei. Po pirmo spektaklio 15.30 val. buvo numatytas Valstybės dramos menininkų apsilankymas Rasų kapinėse pagerbti Jono Basanavičiaus, Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir Povilo Višinskio kapų. Po vakarinio „Šarūno“ spektaklio Valstybės teatro I laipsnio garbės ženklas buvo iškilmingai įteiktas lietuviško teatro ir lietuviybės Vilniaus krašte puoselėtojiui Antanui Krutuliui. Šiuo ženklu Krutulis buvo įvertintas 1939 m. vasario 16 d. proga. Na o reziumuodamas savo recenziją apie „Šarūną“ Petras Averka pridėjo: „Po pirmųjų Valst. Teatro operos ir dramos gastrolių Vilniuje paaiškėjo, kad Vilnius skubiai reikalingas stipraus scenos meno lietuviško židinio. (...) vilniečiai alksta jau ne lietuviškos duonos trūkstant, o lietuviško meno.“¹⁷

Spaudai akcentuojant, kad Valstybės teatro trupių pasirodymai vilniečiams per reti, kad nuolatinio teatro Vilniuje poreikis itin išaugęs, 1940 m. sausio 17 d. Valstybės teatro direktorius Antanas Juška pasirašė įsakymą padalyti dramos trupę į dvi – Kauno, kuriai vadovauja Borisas Dauguvietis, ir Vilniaus, kuriai vadovauti paskiriamas „režisierius-kandidatas“ Romualdas Juknevičius. Įsakymas buvo grindžiamas siekiais palengvinti Vilniaus teatro įsteigimą, išvykas į Vilnių ir provinciją, normalizuoti aktorių santykius. 1940 m. sausio 25 d. Ministrų taryba priėmė nutarimą organizuoti nuolatinį valstybinį teatrą Vilniuje, o kol teatras bus „organizuojamas“, Kauno valstybės teatras rūpinasi jo gastrolėmis Vilniuje. Nutarime akcentuota: išnuomoti Vilniaus miesto savivaldybei priklausančius rūmus J. Basanavičiaus gatvėje valstybinio teatro reikalams; skirti 25.000 litų avanso teatro rūmų remonto ir įrengimo reikalams; prižiūrėti esamą Vilniuje operetę ir dramą, skirti jų išlaikymui nedideles pašalpas.¹⁸ Pasak Irenos Aleksaitės, Juknevičius ir Juozas Grybauskas gegužės 30 d. vyko į Vilnių apžiūrėti tuomet lenkų teatrui priklausiusio pastato Pohuliankos gatvėje (nuo 1940 m. – Jono Basanavičiaus), aptarti jo remontą: „Taigi Vilniaus dramos teatras jau egzistavo, de jure“. Beliko jį atidaryti.“¹⁹

¹⁷ Averka (*Vilniaus balsas*, 1939), 2.

¹⁸ Aleksaitė, 2001, 5, 7.

¹⁹ Ibid., 6.

Tačiau 1940 m. birželio 14 d. SSRS paskelbtas Lietuvai ultimatas pradėjo jos aneksijos ir okupacijos žygius. Birželio 17 d. „Lietuvos aidas“ sureagavo į SSRS ultimatumą dėl savitarpinės pagalbos pakto sulaužymo ir reikalavimus Lietuvos vyriausybei, pakomentavo Antano Smetonos išvykimą ir einančio Prezidento pareigas Ministro pirmininko Antano Merkio kalbą per radiją. Taip pat pranešė apie SSRS reikalavimus Latvijai ir Estijai (dėl šių šalių sudarytos karinės Baltijos santarvės, siūlant prisijungti ir Suomijai): 1. Sudaryti naujas vyriausybes, kurios „gali ir nori sąžiningai vykdyti savitarpinės pagalbos pakto nuostatus“; 2. Garantuoti, kad „Sovietų Sąjungos kariuomenė galės laisvai įžengti į Latviją ir Estiją ir užimti svarbiausias abiejų kraštų vietas (...). Birželio 16 d. vakare Latvijos ir Estijos pasiuntiniai pranešė komisarų tarybos pirmininkui ir užsienio reikalų komisarui Molotovui, kad Latvijos ir Estijos vyriausybės priima Sovietų Sąjungos vyriausybės reikalavimus.“²⁰ 1940 m. birželio 17 d., teigiamai atsakant į SSRS ultimatumą, buvo išformuota ir nepriklausomos Lietuvos vyriausybė: Merkys perdavė valdžią sovietų statytiniam Justui Paleckiiui, kuris, vadovaujamas į Kauną atvykusio SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro Vladimiro Dekanozovo su grupe NKVD darbuotojų, sudarė naują vyriausybę. Po liepos 14–15 d. vykusių fiktyvių rinkimų į Liaudies Seimą šis netrukus priėmė Deklaraciją apie valstybės santvarką ir paskelbė Lietuvą socialistine sovietų respublika. 1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS Aukščiausios tarybos posėdyje Maskvoje buvo patenkintas Lietuvos „prašymas“ priimti ją į SSRS sudėtį.²¹

²⁰ SSSR reikalavimai Latvijai ir Estijai (*Lietuvos aidas*, 1940), 1.

²¹ Dekanozovas tiesiogiai pakluso Viačeslavui Molotovui, instruktavusiam jį valdžios perėmimo ir „kadrių“ į Liaudies Seimą atrankos klausimais. Toks pat veiksmų scenarijus buvo taikytas visoms trims Baltijos šalims – renkami visuomenei labiau žinomi žmonės, neafišuojama kandidatų priklausomybė komunistų partijai. Maskvos laikraščiai akcentavo, kad į naujas vyriausybes išrinkti „iškilūs pažangiosios inteligentijos atstovai“. 1940 m. liepos 7 d., t. y. dar iki balsavimo, Liaudies Seimo sąrašas buvo pateiktas Stalinui ir Molotovui. Rinkimai vyko pagal Maskvos numatytą planą, beveik identiškas rinkimų kampanijos (Lietuvoje – Darbo Lietuvos sąjungos) tekstas naudotas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. 1940 m. liepos 17 d. Taline susirinkę Dekanozovas, Andrejus Višinskis (dirbęs Latvijoje) ir Andrejus Ždanovas (organizavęs perversmą Estijoje) aptarė sovietų valdžios paskelbimo Baltijos šalyse detales ir deklaracijos apie šių valstybių įstojimą į Sovietų Sąjungą tekstą. Зубкова, 2008, 79–80, 89, 92.

Sovietinė / prosovietinė valdžia rinkimams į Liaudies seimą pasi-
telkė ir spaudą, ir dailininkus, rašytojus, teatralus.²² Spauda naudojosi
visais turimais resursais, norėdama įtikinti skaitytojus mitingų ir susi-
rinkimų, palaikančių naująją vyriausybę ir Darbo Lietuvos sąjungos plat-
formą, gausa. Dar birželį, ką tik po perversmo, Justas Paleckis, pradėjęs
eiti Prezidento ir Ministro pirmininko pareigas, iš spaudos pageidavo
„pilno padėties supratimo ir visiško vyriausybei lojalumo“.²³ Tačiau jau
liepą, artėjant rinkimams, laikraščiai („Lietuvos aidas“, „Tarybų Lietuva“,
„Vilniaus balsas“) mirgėjo koliažinėmis „liaudies“ demonstracijų fotogra-
fijomis iš įvairių Lietuvos kampelių, kur už Stalino, Lenino, Molotovo ir
kt. portretų buvo sunkiai įžvelgiami vietos žmonės (o gal jų apskritai ne-
buvo?). Kaip ir buvo nurodyta perversmo organizatorių, pristatant pro-
sovietines vyriausybes neakcentuota jų narių priklausomybės komunistų
partijai, o atkreiptas dėmesys į iki šiol visai tautai (liaudžiai) nuveiktus
darbus. Paleckio kandidatūra pristatyta kaip žurnalisto, „besirūpinusio
mūsų spauda“, „besisielojusio dėl mūsų liaudies skurdo ir vargo“, jo pa-

²² Pvz., į agitacinius koncertus įsitraukė (buvo įtraukti?) Valstybės teatro aktoriai, paskirstyti į
grupes ir išsiųsti į skirtingas apygardas. I grupė: Juodytė, Kurmytė, Lietuvaitytė, Chadaravičius,
Monkevičius, Kernagis, Zulonas, Nakas, Škėma vaidina ūkininkams provincijoje; II grupė: Lau-
cius, Dineika, Petrauskas, Čaikauskas, Kalvaitis dalyvauja Suvalkijos ūkininkų susirinkimuose. III
grupė, kuriai vadovauja Radzevičius, dirba Šiaulių apygardoje. IV grupei vadovauja Juknevičius, ji
dirba Vilniaus apygardoje, į ją įeina Kačinskas, Palubinskas, Siparis, Jukna, Dauguvietytė, Leimon-
taitė. Aktorių ir operos solistų pasirodymai, koncertai, pasisakymai skirtingose vietovėse, taip pat
Radiofono programose rengti liepos 9–13 d. Artistai su liaudimi! (*Lietuvos aidas*, 1940), 2.

1940 m. liepos 10 d. įvyko pirmas Lietuvos Komunistinio jaunimo sąjungos mitingas, kuriame
Kauno apskrities LKJS vardu kalbėjo Eduardas Mieželis: „Liaudies jaunimui turi būti atidary-
tos durys į mokslą, meną, į sporto klubus, kad jaunuomenė galėtų džiaugtis saulėtu gyvenimu ir
dainuoti apie jį laisvės dainas, kaip dabar dainuoja Sovietų Sąjungos jaunimas. Bet kas mums, jau-
nuoliai, visa tai duos? Vienas atsakymas – Liaudies Seimas, tikrasis Seimas, kuriame mus atstovaus
tikrieji ir seniai žinomi liaudies kovotojai. Tad, draugai, liepos 14 dieną visi prie urnų! Balsuokime
tik už darbo Lietuvos Sąjungos platformą ir jos kandidatus! (...) Tegyvuoją Liaudies Seimas, jau-
nimo reikalų gynėjas! Tegyvuoją jaunimo tėvas ir mokytojas Stalinas!“ Jaunoji karta pirmą kartą
dalyvaus seimo rinkimuose. Komunistinės jaunimo sąjungos mitingas (*Lietuvos aidas*, 1940), 1.

Dailininkas Petras Tarabilda Darbo Lietuvos sąjungai paruošė, o „Lietuvos aidas“ išspausdino
rinkimų agitacijai skirtus Stalino, Lenino, Molotovo, Kudirkos, Biliūno, Žemaitės, Karolio Poželos
ir kt. portretus išdidinimui ir kabinimui ant pastatų.

²³ Paleckis (*Lietuvos aidas*, 1940), 1.

vaduotojo, laikinai einančio Švietimo ministro pareigas prof. Vinco Krėvės-Mickevičiaus, „11 metų buvusio Universiteto humanitarinių mokslų fakulteto dekanu“, – kaip „vieno didžiausių mūsų rašytojų“, kurio raštų išleista per 10 tomų.²⁴

Kandidatų į Liaudies seimą sąrašuose atsidūrė ir režisierius Romualdas Juknevičius. „Lietuvos aidas“ ir „Vilniaus balsas“ pateikė jo biografiją akcentuodami, kad Juknevičius Universitete drauge su Grybausku įsteigė „Stedrą“ (Studentų Teatro Draugiją), kuri vėliau Universiteto vadovybės buvo uždaryta, 1933 m. baigė A. Olekos-Žilinsko vadovaujamą vaidybos mokyklą, tais pačiais metais drauge su jaunais Valstybės teatro aktoriais įsteigė Jaunųjų teatrą, o šiam dėl sunkių materialinių sąlygų „susilikvidavus“, 1935 m. „VOKSo“²⁵ dėka, prof. Krėvės-Mickevičiaus ir J. Baltrušaičio padedamas, išvažiavo į Maskvą, kur du sezonus studijavo režisūros meną Vachtangovo, Mejerholdo ir „TRAM“²⁶ teatruose, baigė Maskvoje VTO²⁷ režisūros seminarą, grįžęs 1936–1939 m. dirbo kaip režisierius ir aktorius Klaipėdos valstybiniame teatre, 1939 m. buvo perkeltas į Kauno valstybinį teatrą, kuriame paskutinį sezoną pastatė Hauptmanno „Prieš sulėleidį“ ir Pagnolio „Topazą“, „neseniai Respublikos Prezidento aktu paskirtas įsteigtojo Vilniaus Valstybės Teatro direktoriumi“.²⁸

Taigi naujoji vyriausybė užtvirtino „senosios“ pradėtą teatro (į) steigimą: Juknevičius teatro direktoriumi ir meno vadovu buvo paskirtas 1940 m. liepos 2 d. Justo Paleckio ir švietimo ministro Antano Venclovos įsakymu, nuo 1940 m. liepos 6 d. teatras, nacionalizavus pastatą J. Basanavičiaus gatvėje, Švietimo ministro įsakymu pavadintas Valstybiniu Vilniaus teatru.

²⁴ Vyriausybės narių biografijos (*Lietuvos aidas*, *ibid.*), 1–2.

²⁵ Liet. Visasąjunginė kultūrinių ryšių su užsieniu draugija (БОКС – Всесоюзное общество культурных связей с заграницей).

²⁶ Liet. Darbininkų jaunimo teatras (Театр рабочей молодежи).

²⁷ Liet. Rusijos teatro draugija (БТО – Всероссийское театральное общество), įkurta dar 1883 m., reorganizuota 1932 m., pagal jos pavyzdį buvo steigiamos kitų SSRS respublikų Teatro draugijos, vėliau – Teatro sąjungos.

²⁸ Kandidatais į Liaudies Seimą Vilniaus apygardoje išrinktieji yra (*Vilniaus balsas*, 1940), 3.

Teatro atidarymo iškilmės

Juknevičius, 1934–1936 m. stažavęs Maskvoje ir tuomečiame Leningrade, gal ir nepajautė prasidedančio stalininio teroro, tačiau fasadinė „socialistinių laimėjimų“ atmosfera neprasprūdo pro ne tik uždaroje teatrų patalpose laiką leidusio, bet ir keliavusio jauno režisieriaus akis.²⁹ Juknevičiui taip ir nepavyko pamatyti repetuojančio Konstantino Stanislavskio (dėl jo lietuvių režisierius vyko į Maskvą), užtat jis gėrėjosi Vsevolodo Mejerholdo darbais, Jevgenijaus Vachtangovo teatro spektakliais (žymiąja Vachtangovo statyta Gozzi'o „Princese Turandot“), džiaugėsi stažuote Darbininkų jaunimo teatre³⁰. Darbininkų jaunimo teatrai kūrėsi 3-ojo dešimtmečio viduryje visoje Sovietų Sąjungoje kaip teatralizuotos politinės agitacijos mėgėjiški kolektyvai, dalis tokių kolektyvų per dešimtmetį įgijo profesionalių teatrų statusą. Šiems teatrams didelį dėmesį skyrė Mejerholdas, matęs jokių akademinų taisyklių nesilaikančioje jaunimo kūrybos stichijoje panašumus į savo revoliucinius spektaklius. „Labai džiaugiuosi, kad įsitačiau į

²⁹ Pvz., savo dienoraščiui 1934 m. lapkričio 6 d. įrašė Juknevičius stebisi ir gėrėsi, kaip greitai vyksta griovimo ir statybų darbai Spalio šventėms besiruošiančioje Maskvoje. Juknevičius, 1988, 49–50. Juknevičius 1935 m. lankėsi Tbilisyje, Batumyje, Sevastopolyje, Jaltoje.

³⁰ Maskvos Valstybiniame darbininkų jaunimo teatre Juknevičius praleido tris mėnesius nuo 1935 m. gruodžio iki 1936 m. vasario. Centrinis darbininkų jaunimo teatras Maskvoje buvo įsteigtas 1927 m., 1932 m. į teatrą atėjus jauniems Maskvos dailės teatro režisieriams (teatrui ima vadovauti Ilja Sudakovas, literatūrinei daliai – Michailas Bulgakovas), repertuaras ir darbo pobūdis (gręžiantis į Stanislavskio metodus) darėsi nuosaikesnis ir profesionalesnis. Juknevičiaus darbas VDJT sutapo su jo reformomis atėjus Sudakovui, tačiau „komjaunuoliška dvasia“ čia išliko iki 1937 m., kai teatras buvo sujungtas su kita grupe, o jam ėmė vadovauti buvęs Andriaus Olekos-Žilinsko kolega iš MDT 2-ojo – režisierius Ivanas Bersenevas. 1937 m. teatras, pakeitęs repertuarą, buvo pervadintas į Maskvos Lenino komjaunimo teatrą. Paskutinis iki reformos VDJT spektaklis, kurį galėjo matyti ir Juknevičius, – Sudakovo statyta ukrainiečių rašytojo ir dramaturgo Ivano Mikitenko pjesė „Mūsų šalies merginos“ (1933) apie drąsią ir žvalią merginą betonuotojų brigadą; Mikitenko socrealistinės, kolektyvinę darbą ir herojiškumą idealizavusios pjesės buvo vaidinamos daugelyje SSRS teatrų, taip pat ir tuomečiame MDT 2-ajame, kuriame lankėsi ir Juknevičius, ir Algirdas Jakševičius, stažavęsis Maskvoje 1935–1936 m. Pats Mikitenko 1937 m. buvo apkaltintas „liaudies priešu“ ir privestas iki savižudybės. Sovietinių dramaturgų ir autorių „dalyvavimas“ 20-osiose Revoliucijos minėjimo metinių konkurse 1937 m. daugeliui baigėsi jei ne tragiškai, tai dramatiškai – kūryba uždrausta, vardai ištrinti iš istorijos. Net ir lojalūs stalininei valdžiai ir socrealizmo krypties menininkai turėjo būti itin atidūs, kad į jų kūrinius nepatektų Didžiojo Teroro išnaikinti ankstesnieji „herojai“.

valstybinį darbininkų jaunimo teatrą. Ten nuostabiausia atmosfera. Žmonės ypatingai malonūs. Jaučiuosi ten daug geriau negu bet kokiame kitame teatre. Ten dirba I Dailės teatro režisieriai“³¹, – rašė Juknevičius 1935 m. gruodžio 4 d. Jaunatviškas „darbininkų teatro“, kurį lankė tokie pat jauni „socializmo statytojai“, entuziazmas imponavo 29-erių lietuvių teatro menininkui. Tačiau taip pat su dideliu susidomėjimu jis stebėjo Mejerholdo spektaklius ir repeticijas, vedė pastarųjų užrašus, dalyvavo Mejerholdui 1935 m. statant Piotro Čaikovskio „Pikų damą“ tuometiniame Mažajame Leningrado valstybiniame operos teatre.³² Ir vargu, ar Juknevičius 1940 m. nežinojo (negirdėjo?) apie Mejerholdo tragišką likimą. Ar apskritai lietuvių menininkai žinojo, kas vyksta su sovietiniais kūrėjais 4-ojo dešimtmečio pabaigoje? Kaip ir kodėl gimsta ideologiškai nepriekaištingi (ar, priešingai, nepraeina ideologinės cenzūros) jų filmai, spektakliai, knygos?..

Lietuvos spauda ir žurnalistai, regis, greit persiorientavo į reikiamą, o gal bandomą išmokti, arba net redaguojamą redaktorių, publikacijų retoriką. Jau 1940 m. rugsėjo 8 d. „Vilniaus balse“ skaitome Antano Pangonio „Teatras turi dvelkti nauja socialistine dvasia“, kur, pasidžiaugęs, kad naujoji Liaudies vyriausybė greit išsprendė Vilniaus teatro klausimą, autorius griežtai atsieja „buržuazinės“ ir „socialistinės“ Lietuvos gyvenimą, kuris ir teatrui kelia naujus uždavinius. „Visų pirma teatras turi nutraukti ryšius su buržuazinėmis tradicijomis. Socialistinis teatras turi kurti ir vaizduoti naują kovojantį, o ne žlungantį žmogų, jo siekimus, troškimus ir laimėjimus. (...) Socializmo idealas – kovos žmogus už geresnę socialistinę ateitį. (...) Naujas teatras turi vaizduoti naują socialistinį realizmą. (...) Naujam žmogui vaizduoti daugumoje atvejų nebetiks senojo teatro rutina. Aktorius turės ieškoti naujų ekspresijos formų, naujo priėjimo prie naujų problemų. Turi gimti nauja socialistinio teatro mokykla...“³³ Pridėjęs,

³¹ Juknevičius, 1988, 43.

³² Juknevičius dalyvavo paskutinių Mejerholdo spektaklių – Alexandre'o Dumas sūnaus „Dama su kamelijomis“ (1934) ir „33 alpuliai“ pagal Antono Čechovo vokalinius (1935) repeticijose. Jau 1936 m. apie šiuos spektaklius pasirodė gniuždančios recenzijos, dėl „neteisingos krypties“ nusisuko draugai, 1937 m. režisierius ir jo teatras pavadinami „svetimu kūnu sovietinio meno organizme“, 1938 m. V. Mejerholdo teatras uždaromas, 1939 m. režisierius suimamas, 1940 m. sausį – sušaudomas.

³³ Pangonis (*Vilniaus balsas*, 1940), 5.

kad socialistinėje Tarybų Sąjungoje teatras džiaugiasi didele vyriausybės globa, kad atskiros respublikos turi po 40 įvairių teatrų, Pangonis čia pat primena, jog LSSR Aukščiausios tarybos prezidiumo pirmininkas J. Paleckis pažadėjo Tarybų Lietuvoje įsteigti bent 10 teatrų. Kiek atsargiau, tačiau taip pat pasitelkdamas „naują kalbą“, rugsėjo pabaigoje apie Vilniaus teatrą kalbėjo pats Juknevičius. „Kalbant apie naujus teatro uždavinius, tenka pastebėti, kad būtų klaidinga manyti, kad jau pats faktas įtraukimo į teatro repertuarą sovietinės pjesės ir aktorių darbas toj pjesėj automatiškai garantuotų teatrui ir aktoriui teisę vadintis Sovietų teatru ar aktoriu. (...) Gerai išspręsti šį uždavinį tegali tik teatras, atseit, režisierius ir aktorius, suprantą visą socialistinės statybos proceso reikšmę ir gilumą, teatras, persiėmęs proletariato pasaulėžvalgą. Todėl mums patiems pirmiausiai reikia suprasti socializmo turinį ir dvasią...“ Paminėjęs, kad teatro atidarymui repetuojama 1936 m. Klaipėdos teatre jo statyta „Viltis“, repertuare atsiras ankstesni tiek jo režisuoti („Topazas“, „Prieš saulėleidį“), tiek Valstybės teatre vaidinti spektakliai (Antano Sutkaus statytas „Vincas Kudirka“, Boriso Dauguviečio „Jaunieji daržininkai“, „Prieš srovę“³⁴), patikina: „Gal pavyks pasikviesti sovietų režisierius režisuoti klasikiniams veikalams, pirmoje vietoje Šekspyro „Daug triukšmo dėl nieko“ arba Lope de Vegas „Šuo ant šieno““.³⁵ Juknevičiaus noras matyti ne vien sovietinius pastatymus, o pirmiausia Shakespeare'ą, atrodo naivus, bet jis puikiai atskleidžia režisieriaus idealizmą ir tikėjimą, kad socrealizmas ir klasikinės komedijos nėra nesuderinami dalykai.

Valstybinio Vilniaus teatro atidarymo iškilmės buvo numatytos 1940 m. spalio 6 d. „Tarybų Lietuva“ spalio 6 d. numeryje pranešė apie baigiamus teatre darbus („aptikome darbininkus stachanovininkus: Antaną Petrauską, Juozą Žilių ir Vytautą Audinaitį (...), dekoracijų dažykloje dirba net išsijusęs dailininkas Palaima – vyriausiasis dekoratorius“), turimus naujus prožektorius („užsienyje užsakyti labai geri reflektoriai, kurie kai-

³⁴ 1940–1941 m. Vilniaus dramos teatras į repertuarą įtraukė Olekos-Žilinsko statytą ir Balio Lukošiaus atnaujintą „Dėdės Tomo lūšnelę“, naujus pastatymus pristatė Juozas Monkevičius (Aleksandro Arbuzovo „Tania“ ir Hannequino ir Cooluso „Didmiesčio pažibos“) ir Juknevičius (Vsevolodo Ivanovo „Šarvuotis 14-69“). „Prieš srovę“ Vilniaus teatre nebuvo rodytas.

³⁵ V. M. Teatro direktorius Juknevičius apie teatro darbus Vilniaus balsas 1940 09 28, 2

nuos apie 200 000 Lt, bet tuo tarpu dar nėra gauti“), viršum scenos uždan-
gos dailininko Stasio Ušinsko įrenginėjamą LSSR herbą („tai yra didžiulis
kūrinys, turintis du metrus diametro“).³⁶ Atidarymo šventės eigą, dalyvių
ir svečių kalbas laikraštis išspausdino spalio 8 d.³⁷ „Vilniaus balsas“ spalio 6
d. numeryje teatro atidarymui ir lietuvių teatro istorijai skyrė net kelis pus-
lapius. Pirmajame kolektyvo vardu teatrą pasveikinęs, įdėjęs pastato J. Ba-
sanavičiaus gatvėje nuotrauką ir patikinęs, kad „iš Romualdo Juknevičiaus
laukiame labai daug“, dienraštis publikavo Pangonio „Nuo slaptųjų vaidi-
nimų ligi valstybinio teatro Vilniuje“, Jono Ernio „Lietuviškoji Melpome-
na Vilniuje 1939–1940 metais“ ir Jurgio Blekaičio atnaujintos „Vilties“ pri-
statymą. Pangonis apžvelgė mėgėjiškus teatro vaidinimus Vilniaus krašte,
„Rūtos“ ir Vilniaus lietuvių artistų bendrovės, Juozo Vaičkaus ir Antano
Krutulio bei „Vaidilos“ veiklą, pabrėždamas, kad „lietuviškasis teatras buvo
grynai liaudies teatru“, o „virtus Lietuvai Socialistinė Tarybų Respublika,
teatras, kaip ir visas mūsų gyvenimas, atgauna savo tikrąjį pobūdį ir pras-
mę.(...) Teatras turi būti prieinamas kuo plačiausioms žmonių masėms. Jis
turi būti liaudyje išpopuliarintas. Visas menas liaudžiai.“³⁸ Ernīs, apžvelg-
damas teatro sezoną Vilniuje, šabloninių sakinių išvengė, labiau priminė
„ankstesnės“ Lietuvos recenzento refleksiją: valstybinis teatras yra meno
šventykla, ir visos jo jėgos turi būti skirtos meno lygiui kelti; repertuaro
neturėtų varžyti jokios [repertuarinės] komisijos; teatras ligi šiol turėdavo
taikytis prie publikos, o ją „reikia auklėti (...), kad žiūrovai mažų pamažu į
teatrą imtų žiūrėti kaip į meno šventovę, o ne balaganą“; artistai yra „per-
dėm jautrūs dėl savo darbo“, tad reikia tikėtis, kad „pasikeitus Lietuvoje
gyvenimui iš pagrindų, pasikeis ir gyvenančių menininkų nekritiškas ado-
ravimas, kuris ypač buvo juntamas teatro srityje.“³⁹ Na o aktorius ir reži-
sierius, Balio Sruogos mokinys ir būsimas diplomuotas teatrologas Jurgis
Blekaitis, šiuo metu dirbęs ir „Vaidilos“ teatre, „Vilties“ premjeros prista-
tymui sukūrė istoriją apie du studentus, kurie vietoj šventinės vakaronės
pasirinko teatrą ir liko sukrėsti matyto spektaklio. Vis dėlto apibendrinan-

³⁶ K. U. (*Tarybų Lietuva*, 1940), 3.

³⁷ Didelė meno šventė Vilniuje (*Tarybų Lietuva*, 1940), 3.

³⁸ Pangonis (*Vilniaus balsas*, 1940), 2.

³⁹ Ernīs (*Vilniaus balsas*, 1940), 4.

mas „Vilties“ reikšmę, Blekaitis pabrėžė: „Tai, ką klaipėdiškė „Viltis“ įdiegė tada jaunimui į širdį, tai atviras tiesos žodis, tai protestas prieš kapitalistinę santvarką, pirmą kartą drąsiai mestas į veidą sparčiai besivystančiai ir čia pat pūvančiai Lietuvos buržuazijai – tai buvo pirmas revoliucinis kultūros darbininkų balsas, itin brangus kiekvienam, kas nuoširdžiai mylėdamas savo kraštą ir jo liaudį, troško šaliai geresnio rytojaus. (...) Žingsnis po žingsnio – jaunieji iškariaudavo vis tvirtesnes pozicijas, iki pagaliau šiomet, su nuolatiniu savo vadovu, Aukščiausiosios LTSR Tarybos nariu R. Juknevičium priešaky, jie tapo Tarybų Vyriausybės įgalioti kurti sostinėje naują, socialistinį teatrą...“⁴⁰ Kitaip tariant, tiek spaudos darbuotojai, tiek ir jauni scenos menininkai jau kalbėjo komunistine-stalinine kalba, pasitelkdami propagandines klišes – buržuazijos ir darbo žmonių atskirtį, kapitalistinio ir socialistinio pasaulių priešpriešą, socrealistinio – liaudiško, idėjinio – meno / teatro poreikį ir neišvengiamumą.

Vilniaus valstybinio teatro atidarymas 1940 m. spalio 6 d. virto naujos valdžios pašlovinimu. Juo buvo pademonstruota, kad komunistų partijos ir jos vadų dėmesys kultūros darbuotojams – greitas ir lengvas Vilniaus teatro klausimo išsprendimas, apjungimas visų scenos meno „darbininkų“ socialistinės santvarkos ir socialistinio meno kūrimo tikslui – nėra tušti pažadai. Net teatro remontas (sutvarkyti ir naujai įrengti grimo bei poilsio kambariai, dekoracijų dirbtuvė ir siuvykla, įvesta moderni šildymo sistema, įrengta pakeliamoji scena ir t. t.), prie kurio prisidėjo iki išnaktų dirbę aktoriai, sugalvoję teatre įkurti dar ir muziejų bei biblioteką, – viskas buvo padaryta laiku ir su vyriausybės pagalba. Tad „nauja tikrove“ patikėjo(?) ir patys menininkai.

Teatro atidarymo iškiliųjų eigą, naudodami ELTA'os išplatintą išsamią medžiagą, aprašė „Vilniaus balsas“⁴¹, „Tarybų Lietuva“⁴², „Tiesa“⁴³. Buvo paskelbti visų atidarymo proga pasisakiusiųjų tekstai, taip pat Teatro atidarymo aktas. Pagal scenarijų 13 val. Juknevičius į Garbės prezidiumą

⁴⁰ J. Bl. (*Vilniaus balsas*, 1940), 7.

⁴¹ Iškilingai atidarytas Valstybinis lietuvių teatras Vilniuje. (*Vilniaus balsas*, 1940), 2, 3.

⁴² Didelė meno šventė Vilniuje. Atidarytas LTSR valstybinis Vilniaus teatras (*Tarybų Lietuva*, 1940 10 08), 3.

⁴³ Iškilingas LTSR valstybinio Vilniaus teatro atidarymas (*Tiesa*, 1940), 5, 8.

pakvietė: LSSR Liaudies komisarų tarybos pirmininką Mečišlovą Gedvilą, LSSR Liaudies komisarų tarybos pirmininko pavaduotoją Pijų Gloverį, LKP(b) [propagandos ir agitacijos] sekretorių Kazį Preikštą, LKP Vilniaus apskrities komiteto sekretorių Povilą Baltrušką, Liaudies švietimo komisarą Antaną Venclovą, Lituanistikos instituto atstovą Vincą Krėvė-Mickevičių, Vilniaus miesto burmistrą Joną Kęstutį Drūtą, LSSR Rašytojų sąjungos atstovą Petrą Cvirką, Profsąjungų Centro biuro pirmininką Volkovičių, LSSR Komjaunimo Vilniaus komiteto atstovą Albertą Kunigėną, Kultūros reikalų departamento direktorių Petrą Juodelį, Valstybinio Kauno teatro direktorių Juozą Grybauską, Šiaulių valstybinio teatro direktorių Antaną Ulpį, Raudonosios Armijos atstovą, Vilniaus įgulos viršininką generolą A. Jeriomenką, LKP(b) Vilniaus komiteto sekretorių Jankelį Vinickį ir atstovą N. Fedorenko, LSSR Raudonosios Armijos vietinio korpuso politinį vadovą Joną Macijauską, ir... Staliną, Molotovą, Vorosilovą, Kalininą, Kaganovičių, Andrejevą, Mikojaną, Beriją, Chruščiovą, Ždanovą, Dmitrovą, kartu su jais – LKP(b) CK sekretorių Antaną Sniečkę.⁴⁴ Tai yra į garbės prezidiumą Vilniaus teatro įsteigimo proga buvo sukviešti visi komunistiniam „elitui“ priklausę (esantys salėje ir „kabantys portretuose“) asmenys. Antanas Venclova perskaitė pasirašytą LSSR Valstybinio Vilniaus teatro aktą:

„Didžiojo Stalino dėka ir mūsų liaudies gera valia Lietuva įsijungė į Tarybų Socialistinių Respublikų šeimą.

Šiose naujose sąlygose menas tapo tokia pat gyvenimo būtinybė kaip mokslas, kaip technika, kaip kasdienė duona.

Teatras, kaip vieno meno šaka, nebėra privilegijuotos žmonių sauželės gėrybė; jis tarnauja plačiajai liaudžiai.

Teatras yra gerųjų liaudies savybių ugdytojas. Kad pasiektų šį tikslą, jis turi veikti savo auditoriją suprantamai. Iš čia kyla teatro tautinis charakteris. Jį Didysis Stalinas pabrėžė savo išmintingoje politikoje.

Šiandien, kaip tos politikos konkreti logiška išvada, atidaromas naujas lietuvių teatras. Jis tarnaus socialistiniam savo turiniui ir tautiniam savo forma menui ugdyti.

⁴⁴ Ibid., 5. Ne visos pavardės ir pareigos laikraštyje nurodytos teisingai.

Remdamasis teatrų įstatymu ir Lietuvos tarybų Socialistinės Respublikos Liaudies Komisarų tarybos nutarimu, skelbiu, kad 1940 metų spalio mėnesio 6 dieną Vilniuje, Lietuvos tarybų Socialistinės respublikos sostinėje, Didžiojo Stalino išmintingos politikos dėka, liaudies gerovei atidaromas Vilniaus lietuvių valstybės teatras.⁴⁵

Tiek šiame akte, tiek Juknevičiaus, Vinickio, kitų kalbėjusiųjų, aktoriaus Henriko Kačinsko perskaitytoje Paleckio sveikinimo telegramoje skambėjo padėkos Stalinui ir partijai žodžiai, „sucementuojantys“ teatro (meno) ir valdžios ryšius, įtvirtinantys socrealistinę meno doktriną, pavergiantys kūrybą ideologinei tarnystei. Po sveikinimų visi „pasirašė“ telegramą Stalinui („Dienomis, kada visa išlaisvinta tauta džiūgauja ir su nepaprastu entuziazmu žengia į naujo gyvenimo statybą, ir mes, tarybinio meno darbininkai, visu aktyvumu stojame kurti mūsų tautinės formos, socialistinio turinio kultūros. Mes užtikriname Jus, didysis žmogiškųjų sielų inžinieriau, kad visas savo jėgas ir žinias, visą meną mes atiduosime naujam tarybiniam žmogui auklėti ir formuoti. Remdamiesi socialistinio realizmo metodu, mes vaizduosime mūsų epochos didybę ir tarybinių žmonių heroizmą...“⁴⁵), pritariant orkestrui teatro trupė atliko specialiai šiai progai Balio Sruogos parašytą kantatą „Lietuvos keliu“. Iškilmes visi dalyviai užbaigė Internacionalu, o vakare žiūrėjo Juknevičiaus režisuotą Heijermanso „Viltį“. Visuomenei spektaklis buvo parodytas spalio 10 dieną.

Tiesa, spauda (o ir pats Juknevičius duodamas interviu) spėjo paaikinti, kad Spalio revoliucijos minėjimui (lapkričio 7 d.) teatras nespės parengti naujos premjeros, bet yra sumanęs teatralizuotą koncertą-montažą, o kaip sovietinio autoriaus pastatymas yra numatytas Vsevolodo Ivanovo „Šarvuotis 14-69“. Ir iškilmių, ir teatro atidarymo atgarsis dar ilgokai netilo, primenant partijos ir didžiojo Stalino nuopelnus, tačiau ir matant, kad „Vilniaus visuomenė labiau buvo susidomėjusi tik pirmaisiais vaidinimais, truputį vėliau teatro patalpose vaidinimų metu matyti buvo labai daug laisvų vietų, nors restoranuose buvo tikra kamšatis...“⁴⁶

⁴⁵ Sveikinimo telegrama Stalinui (*Vilniaus balsas*, 1940), 2.

⁴⁶ Valstybinio teatro veikla Vilniuje jau įėjo į pilną vagą (*Tarybų Lietuva*, 1940), 5.

Socrealizmo link

Kaip bolševikai 1917 m., taip ir naujoji sovietinė valdžia Lietuvoje nusavino, t. y. monopolizavo, spaudos ir kitų leidinių leidybą. Lietuviška „Tiesa“ (atsakingasis redaktorius Vladas Niunka) atkartojė maskviškės „Pravdos“, kontroliavusios svarbiausios partinės informacijos srautą, pavidalą. Lietuviškos spaudos erdvė traukėsi, formavosi tendencija, būdinga sovietinei spaudai 4-ojo dešimtmečio pabaigoje. Pasak Jeffrey Brookso, 1939 m. gegužės 1 d. „Pravda“ palygino Sovietų Sąjungą su Kristupo Kolumbo žvilgsniu į Ameriką: „Dabar visa pažangi žmonija apie mūsų šalį – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą – sako: „Štai ji, pažadėtoji žemė!“ (...) Stalininė spauda sukūrė naują reportažo tipą – oficialią pasiekimų šventę, kuri truko dešimtmečius ir nuspalvino milijonų žmonių vaizduotę.“⁴⁷ Stalino kultas „pasiekė viršūnę“ per jo 60-ąją gimtadienį 1939 m., kuris, beje, buvo pažymėtas net „Vilniaus balso“ publikacijoje⁴⁸. Brooksas, analizuodamas Stalino kulto paplitimą ir jo adoracijos mechanizmus viešojoje erdvėje, pavadina jį politinio teatro, kuris užtruko iki pat Stalino mirties, figūra. „Sovietinė spauda įvaldė įmantrius teatro ritualus, kad papasakotų istoriją apie sovietinę patirtį, įteisintų socialinę tvarką ir propaguotų politiką, kuri sukosi apie apeiginį Stalino vaidmenį. (...) Politiniame teatre elgesio formos yra svarbiausios, todėl gali būti, kad (...) teisingas atlikimas, o ne tikėjimas, buvo svarbiausia sovietų valdžiai. Teisingo atlikimo sureikšminimas gali paaikškinti, kodėl žmonės buvo baudžiami už mažus suklydimus, net tokius kaip korektūros klaida. Arba kodėl tokie paslydimai virsdavo slapčių jausmų ir įsitikinimų įrodymu. Bet koku atveju (...) griežtas žodinių formulių laikymasis buvo vienas iš stalinizmo bruožų.“⁴⁹

Savanorišką ar priverstinį žodinių formulių, o tiksliau – „teisingo atlikimo“ taisyklių laikymąsi šiame politiniame teatre puikiai iliustruoja „Viltis“ refleksija ir tolesnė Juknevičiaus laikysena. 1936 m. Klaipėdos dramų teatre statyta „Viltis“ anuomet sulaukė palankių vertinimų. Režisūrinis Juknevičiaus debiutas neabejotinai buvo sėkmingas, nes jam pavyko

⁴⁷ Brooks (2001), 55.

⁴⁸ Stalinas – sovietų visuomenės vienybės simbolis (*Vilniaus balsas*, 1939), 3.

⁴⁹ Brooks, op. cit., 68.

sukurti įtaigų, psichologiškai pagrįstą, vizualiai nepriekaištingą spektaklį, kokio tikėjosi tuomet daug vilčių į jauną menininką dėję jo bendražygiai ir meniškumo teatre ieškoję kritikai. Kalbėdamas apie „Viltį“ Juknevičius tuomet akcentavo: „Būti TEISINGIEMS, gyventi scenoje „gyvo žmogaus“ jausmais, „priversti“ žiūrovą patikėti tuo, kas scenoje vaizduojama, ir jam nemeluoti. (...) Be to, ruošdami šį spektaklį, mes žavėjomės autoriaus simpatija vaizduojamiems veikale žvejams ir piktinomės drauge su juo tais, kurie nenori suprasti, kaip „žvejai brangiai moka už žuvį“. Gyvendami arti mūsų jūros, arti žvejų, atjaučiame juos dėl sunkios dalies, ir šiuo spektakliu apie tai norime pasakyti platesnei visuomenei (išskirta tekste – *R. V.*)“.⁵⁰ Tačiau „Viltyje“ būta ir socialinės kritikos aspiracijų, nes dramą apie žvejus, kuriuos į akivaizdžią mirtį siunčia sau naudos siekiantis Bosas, parašė natūralizmui prijautus ir socialdemokratų idėjas išpažinęs olandų dramaturgas ir rašytojas Hermannas Heijermansas (1864–1924). Tiesa, anuomet teatro kritikas Leonas Kalvelis „Viltyje“ išvelgė labiau išplėtotą „psichologinį pradą“, nes net paskutiniame veiksmе, pasak jo, „per mažai buvo pabrėžtas neigiamųjų personažų ir nukentėjusios žvejo šeimos išgyvenimų kontrastas (...) Charakterių tragedijas paskutiniame veiksmе būtinai reikėjo suvesti į pirminį šio veikalo socialinį pradą“.⁵¹ O juk kaip tik tas „socialinis pradas“ daugeliui krito į akis Jaunųjų teatro (1933–1934) spektakliuose, Olekos-Žilinsko pastatymuose... Užtat 1940 m. jau drąsiai buvo galima kalbėti apie išnaudotojus ir išnaudojamuosius, apie žvejų vargą ir Boso beširdiškumą, ir Antanas Vengris, kruopščiai išnagrinėjęs pjesę bei spektaklį, neatsitiktinai replikavo, kad „vietomis buvo galima pastebėti pernelyg didelis kontrastų iškėlimas, pav., paskutiniame akte, kur tiek alpimo ir riksmo, ko iš užsigrūdinusių žvejų lyg ir nelauktum. [Bet] čia gi veikia pats gyvenimas, šaukia tikrovė. Draskosi realybė analizuojama ir pajungiama meno tikslui“.⁵² „Tarybų Lietuvoje“ naująją trupę ir „Viltį“ išgyrė Jonas Šimkus: „„Viltis“ anuo metu buvo stipri revoliucinė frazė reakcijos siautėjimo eroje. Nors smetoniška cenzūra nesigailėjo veikalą braukydama, bet puikiai sukurta

⁵⁰ R. Juknevičius apie „Viltį“ (*Lietuvos aidas*, 1936), 4. Toks pat tekstas spausdintas ir *Lietuvos žiniose* (1936 12 19, 8).

⁵¹ Kalvelis, 1937, 84.

⁵² Vengrys [Vengris] (*Vilniaus balsas*, 1940), 3.

veikalo fabula (...) ir palaipsniui keliamas dramatiškumas žiūrovo galvon neįleidžia pašalinių minčių ir jis drauge su aktoriais pergyvena tą žiaurią žmogaus – žvejo kovą su gamtos stichija ir kapitalistine santvarka...“⁵³

„Viltis“ nesulaukė tokio gausaus aptarimo, kokių lydėjo antras Juknevičiaus spektaklis. Pristatytas kaip socrealistinis kūrinys, „Šarvuotis 14-69“ buvo įvertintas ne tik „recenzentų“, o ir „elitinės“ menininkų ir partijos funkcionierių visuomenės. Spektaklio premjera įvyko 1941 m. balandžio 5 d., vadinasi, prie jo dirbta net 5 mėnesius, t. y. ištis ilgai, lyginant su ankstesniais Valstybės dramos repeticijų tempais ir net žinant, kad Vilniuje buvo repetuojami ar atnaujinami kiti pastatymai. Apie pasirengimą spektakliui rašė Petras Averka „Tarybų Lietuvoje“⁵⁴, Algimantas Zaskevičius „Vilniaus balse“⁵⁵, giriamąsias recenzijas – Jonas Šimkus „Tarybų Lietuvoje“⁵⁶, Antanas Vengris „Vilniaus balse“⁵⁷. Savo nuomonės „Vilniaus balso“ numeriuose išsakė Jankelis Vinickis, Antanas Venclova, Petras Juodelis, Antanas Rūkas (Juknevičiaus bendraamžis, lankęs Balio Sruogos Teatro seminarą universitete, dalyvavęs Studentų teatro studijos veikloje, rašęs eiles ir inscenizacijas, per valdžios perversmą tapęs „Lietuvos žinių“ redaktoriumi, o netrukus – Meno reikalų valdybos viršininko pavaduotoju), dailininkas Juozas Mikėnas, Jonas Kardelis (kritikas, ilgametis „Lietuvos žinių“ redaktorius, o šiuo metu – Filharmonijos direktorius), Balys Sruoga, Petras Vaičiūnas, Antanas Gudaitis, Justinas Vienožinskis ir kt.⁵⁸ Spektaklis buvo vaidinamas penkias dienas iš eilės, aktoriai, „įvaldydami“ sudėtingus masinių scenų sprendimus ir atiduodami visą energiją „revoliuciniam sąjūdžiui“, dirbo pasiaukojamai. Net jei šis spektaklis ir buvo Maskvos dailės teatro pastatymo kopija (o kaip tik tokių, pasisėkusių, MDT „socrealistinių“ pastatymų versijų dar ilgai buvo privaloma laikytis visose sovietinėse respublikose), net jei dailininkas Vytautas Palaima paruošė tokį

⁵³ Šimkus (*Tarybų Lietuva*, 1940), 10.

⁵⁴ Averka (*Tarybų Lietuva*, 1941), 7.

⁵⁵ Zaskevičius (*Vilniaus balsas*, 1941), 3.

⁵⁶ Šimkus (*Tarybų Lietuva*, 1941), 7.

⁵⁷ Vengrys [Vengris] (*Vilniaus balsas*, 1941), 3.

⁵⁸ Mūsų nuomonės (*Vilniaus balsas*, 1941), 3. Taip pat žr. Nuomonės apie „Šarvuotį 14-69“ (*Vilniaus balsas*, 1941), 4. Plačiau apie spektaklį žr. Vasinauskaitė, 2023, 270–277.

pat kaip Viktoro Simovo „Šarvuočio“ scenovaizdį, inspiruojantį ir veikėjų išdėstymą, ir vizualius sprendimus, Juknevičiaus indėlis sustyguojant visą spektaklio „mašineriją“ ir aktorių vaidybą buvo nenuginčijamas.

Išties įdomu, ar Juknevičius pats pasirinko šią pjesę, ar prisiminė apie ją (o gal matė?) būdamas Maskvoje? O gal ją rekomendavo „draugai“ komunistai, kaip rekomendavo Nikolajaus Pogodino „Sidabrinį slėnį“ Juozui Miltiniui Panevėžio teatro atidarymo proga? Aktorės Teofilijos Vaičiūnienės, vienos vyresniųjų, prisijungusių prie į Vilnių vykusios trupės, teigimu, „po pirmos premjeros R. Juknevičius atėjo į teatrą su nauju, režisūriškai jau paruoštu veikalu, ir prasidėjo antras didelis mūsų visų darbas.“⁵⁹ Kad ir kaip būtų, Juknevičiaus pasirinkimas ir pastatymas sovietinės ideologijos požiūriu buvo teisingas. Kas, jei ne jis, turėjo rodyti „pavyzdį“ ir būti naujo teatro vėliavnešiu, kurio link kryptingai judėjo nuo pat studijų laikų. Juknevičiui šiuo metu 35-eri, jo profesinė karjera tik prasideda ir jis, puikiai išmanydamas teatro mechanizmą, laikosi šio politinio spektaklio „teisingo atlikimo“ taisyklių.

Vietoj išvadų

Iš pirmo žvilgsnio itin sparti lietuvių menininkų ideologinė indokrinacija atrodo nereali. Tačiau atsižvelgus į aktyvią propagandos veiklą, kuri galėjo atsigręžti ir savo „nematoma puse“ – perkelti asmenį, nepriklausomai nuo jo socialinės ar politinės padėties, į „liaudies priešų“ sąrašus, iš dalies pateisinama. Kaip ir tai, kad galėjo suveikti asmeninės menininkų ambicijos, konkurencija, pradėjusi stabilizuotis „daug žadanti“ kūrybinė ir socialinė padėtis. Ne mažiau svarbus čia ir Garth' bei O'Donnell išskirtas socialinis bei istorinis propagandos veikimo kontekstas, kai ją sukūrusios jėgos atsiranda gerokai anksčiau. Prisiminus menininkų priekaištus tautininkų vyriausybei dėl tuščių pažadų, gan skurdžias materialines, ypač jaunųjų, gyvenimo ir kūrybos sąlygas, teatre – akivaizdžią stagnaciją, o visuomenėje – socialinius skirtumus ir autoritetinę vienvaldystę, grįstą ir tautine ideologija, ir „tautos tėvo“ kulto garbinimu, natūralu, kad susidarius pa-

⁵⁹ Vaičiūnienė, 1986, 108.

lankioms aplinkybėms, prasiveržė slopintos jėgos. Turint galvoje ne tiek Juknevičių, kiek dabar svarbius postus užėmusius buvusius jo bendražygius ir net bendraminčius, pvz., Juozą Grybauską ir Antaną Rūką, kurie neslėpė savo kairiųjų pažiūrų ir iki 1940 m., galima patikėti, kad teatro menininkams svarbesnė atrodė ne tarnystė ideologijai, o atsivėrusios naujos galimybės. Tad iškilmingas Valstybinio Vilniaus teatro, kurio pagrindą dabar sudarė jauniausia ir talentingiausia scenos [dramos] menininkų karta, atidarymas išties virto simboliniu įvykiu.

Tačiau yra ir kita šio „proceso“ ir tiek stalininio, tiek jau hitlerinio politinio spektaklio pusė. Ji turi ne mažiau propagandinio atspalvio. Turiu galvoje vokiečių okupacijos metais vykusį greitą visuomenės ir spaudos „persiorientavimą“. Tačiau mums svarbus ir dar vienas faktas. Tai „Naujosios Lietuvos“⁶⁰ publikacijų serija 1942 m. rugsėjo 1–5 d. numeriuose. Seriją pradėjo Lietuvos vyriausybės ir Liaudies seimo narių susirinkimo, vykusio 1942 m. rugpjūčio 30 d. Kaune, kur V. Krėvė-Mickevičius, J. Glušauskas, A. Garmus, L. Dovydėnas, Pr. Mickus, H. Kačinskas, R. Juknevičius, V. Biržietis, St. Vaineikienė, P. Milančiūtė pasirašė Rezoliuciją apie Sovietų Sąjungos militarišką Lietuvos okupaciją⁶¹ ir tai, kad Liaudies Seimo nariai „NEGALĖJO PAREIKŠTI PROTESTO, nes toks protestas esamomis sąlygomis buvo surištas su PAVOJUMI GYVYBEI“ (išskirta tekste – *R. V.*).⁶¹ Kituose numeriuose buvo rekonstruota Lietuvos inkorporavimo ir okupacijos, Vyriausybės sudarymo ir Liaudies seimo rinkimų eiga, taip pat minėtų asmenų pasisakymai, kaip kiekvienas jų buvo prievarta ar be žinios įtrauktas į rinkimus, kokius gąsdinimus patyrė, kaip nesiorientavo susidariusiose aplinkybėse. Tarp išspausdintų buvusių Liaudies seimo atstovų pasisakymų randame ir aktoriaus Henriko Kačinsko, ir režisieriaus Romualdo Juknevičiaus liudijimus. Juknevičiaus teigimu, atvykęs 1940 m. liepą į Vilnių dramos teatro steigimo reikalais, jis išvydo ant tvorų išklijuotus renkamų į Liaudies seimą kandidatų sąrašus ir radęs ten savo pavardę lenkiškai – Juchniewicz Romuald, chlop, 54 lat, vėliau buvo paprašytas

⁶⁰ Dienraštis, ėjęs Vilniuje 1941 m. birželio 29 – 1944 m. liepos mėn.; redaktoriai – Juozas Žukauskas, Stepas Povilavičius (Vykintas), Rapolas Mackonis – keitėsi laikraščio leidybą perėmus vokiečių *Propagandastaffel* valdybai.

⁶¹ Buv. Liaudies Seimo narių susirinkimo Rezoliucija (*Naujoji Lietuva*, 1942), 1.

suteikti biografinių duomenų ir nuotrauką, kuriuos dar po kurio laiko aptiko Vilniaus apygardos kandidatų sąrašuose. „Bet faktas įvyko: tapau išrinktas į Liaudies Seimą, nieko nesuprasdamas, kokią „liaudį“ aš turiu atstovauti, ko ta „liaudis“ nori ir iš viso, ko iš manęs norima. (...) likimo karti šypsena: būdamas Liaudies Seimo atstovu turėjau balsuoti už prijungimą Lietuvos prie SSSR. Argi tai galėjau padaryti ir padariau laisva valia? Dariau tai, kaip ir daugelis tų „atstovų“, visiškai nesiorientuojančių politikoje gaivalų, priverstų visus daromus (...) nutarimus priiminėti „vienbalsiai“, nes galėjau numanyti, kad **kiekvienas prieštaraivimas tame forume būtų nustelbtas, o prieštaraivantis – žinomomis NKVD priemonėmis likviduotas...** (išskirta tekste – *R. V.*)“⁶²

Taigi Juknevičius, atrodo, puikiai suprato, kokiame „spektaklyje“ dalyvauja ir kokį atlygį už šį dalyvavimą gauna. Valstybinį Vilniaus teatrą vokiečių valdžiai pervadinus Vilniaus miesto teatru, Juknevičius neteko direktoriaus pareigų, tačiau likęs šio teatro režisieriumi, nei šiuo metu, nei antrosios sovietų okupacijos metais iš Lietuvos nepasitraukė. Nepaisant dabar sunkiai įvertinamų asmeninių kompromisų(?), o gal ir sąžinės prieštaraivų(?), istoriškai Valstybinio Vilniaus [dramos] teatro pradžia siejama būtent su Romualdo Juknevičiaus vardu ir kūryba.

⁶² Tolimesnės buv. Liaudies Seimo atstovų kalbos (*Naujoji Lietuva*, 1942), 5.

Literatūra ir šaltiniai

- A. Pangonis, Nuo slaptųjų vaidinimų ligi valstybinio teatro Vilniuje, *Vilniaus balsas*, 1940 10 06.
- A. Pangonis, Teatras turi dvelkti nauja socialistine dvasia. Mintys naujam teatro sezonui prasidedant, *Vilniaus balsas*, 1940 09 08.
- A. Vengrys [Vengris], „Šarvuotis 14-69“ paimtas, *Vilniaus balsas*, 1941 04 09.
- Alg. Zaskevičius, „Šarvuotio 14-69“ kelias, *Vilniaus balsas*, 1941 04 06.
- Ant. Vengrys [Vengris], „Viltis“ premjera Vilniuje, *Vilniaus balsas*, 1940 10 09.
- Artistai su liaudimi!, *Lietuvos aidas*, 1940 07 11.
- Buv. Liaudies Seimo narių susirinkimo Rezoliucija, *Naujoji Lietuva*, 1942 09 01.
- Didelė meno šventė Vilniuje. Atidarytas LTSR Valstybinis Vilniaus teatras, *Tarybų Lietuva*, 1940 10 08.
- Didelė meno šventė Vilniuje. Atidarytas LTSR valstybinis Vilniaus teatras, *Tarybų Lietuva*, 1940 10 08.
- E. M. Thompson, Nationalist Propaganda in the Soviet Russian Press, 1939–1941, *Slavic Review*, Vol. 50, No. 2 (Summer, 1991). Internetinė prieiga: <http://www.jstor.org/stable/250žiūrėta20250428> Žiūrėta 2025 04 28.
- G. Graeme, *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- G. S. Jowett, V. O'Donnell, *Propaganda & Persuasion (sixth edition)*, SAGE Publications, 2015.
- I. Aleksaitė, Vilniaus dramos teatro įkūrimo tikroji istorija ir Romualdo Juknevičiaus tremties byla teatro istorijos puslapiuose, *Menotyra*, 2001, Nr. 1 (22).
- Iškilmingai atidarytas Valstybinis lietuvių teatras Vilniuje. Istorinės svarbos išskilmės Vilniaus Teatro rūmuose, *Vilniaus balsas*, 1940 10 08.
- Iškilmingas LTSR valstybinio Vilniaus teatro atidarymas, *Tiesa*, 1940 10 08, Nr. 100.
- J. Bl.[ekaitis], Naujasis teatras pradeda „Viltimi“, *Vilniaus balsas*, 1940 10 06.
- J. Brooks, *Thank you, comrade Stalin!: Soviet public culture from revolution to Cold War*, Princeton: Princeton University Press, 2001.
- J. Ernis, Lietuviškoji Melpomena Vilniuje, *Vilniaus balsas*, 1940 10 06.
- J. M. Skylanti per pus V. Dramos trupę ir Vilnius, *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 51–52.
- J. Paleckis, Ministerio pirmininko pareiškimas visai Lietuvos spaudai, *Lietuvos aidas*, 1940 06 18.
- J. Šimkus, Hejermanso „Viltis“ Vilniuje, *Tarybų Lietuva*, 1940 10 08.
- J. Šimkus, Nauja premjera Vilniaus valstybiniame teatre. Vsevolod Ivanov „Šarvuotis 14-69“, *Tarybų Lietuva*, 1941 04 06.

- Jaunoji karta pirmą kartą dalyvaus seimo rinkimuose. Komunistinės jaunimo sąjungos mitingas, *Lietuvos aidas*, 1940 07 11 (rytinis).
- K. U. Valstybinis Vilniaus teatras pradeda darbą, *Tarybų Lietuva*, 1940 10 06.
- Kandidatais į Liaudies Seimą Vilniaus apygardoje išrinktieji yra, *Vilniaus balsas*, 1940 07 11.
- L. Kalvelis, „Viltis“, *Židinys*, 1937, T. 25, Nr. 1, p. 84 – 86.
- Lietuvos užsienių reikalų ministro J. Urbšio kalba, *Vilniaus balsas*, 1940 01 09.
- Mūsų nuomonės, *Vilniaus balsas*, 1941 04 09.
- Nuomonės apie „Šarvuotį 14-69“, *Vilniaus balsas*, 1941 04 10.
- P. Averka, Mintys apie „Šarūną“ ir jo spektaklį Vilniuje, *Vilniaus balsas*, 1939 12 27.
- P. Averka, Vilniaus teatre prieš balandžio 5-osios premjerą, *Tarybų Lietuva*, 1941 04 03.
- P. Kenéz, *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- R. Juknevičius apie „Viltį“, *Lietuvos aidas*, 1936 12 18.
- R. Mackevičius, Lietuviško teatro reikalu Vilniuje, *Vilniaus balsas*, 1939 12 10.
- R. Vasauskaitė, *(Ne)pilkoji zona. Lietuvių teatro kritika 1920–1980 m.*, Vilnius: LKTI, 2023.
- Romualdas Juknevičius (dokumentai, laišakai, pasisakymai, ištraukos iš dienoraščių, straipsniai)*, Vilnius: Vaga, 1988.
- SSSR reikalavimai Latvijai ir Estijai, *Lietuvos aidas*, 1940 06 17.
- Stalinus – sovietų visuomenės vienybės simbolis. Jo 60 metų amžiaus sukakties proga, *Vilniaus balsas*, 1939 12 22.
- Sveikinimo telegrama Stalinui, *Vilniaus balsas*, 1940 10 08.
- T. Vaičiūnienė, *Literatūros ir meno pasaulyje*, Vilnius: Vaga, 1986.
- Tolimesnės buv. Liaudies Seimo atstovų kalbos, *Naujoji Lietuva*, 1942 09 06.
- V. M., Teatro direktorius Juknevičius apie teatro darbus, *Vilniaus balsas*, 1940 09 28.
- Valstybinio teatro veikla Vilniuje jau įėjo į pilną vagą, *Tarybų Lietuva*, 1940 11 06.
- Vilniaus balsas*, 1939 10 28.
- Vinokurovas, Į pagalbą agitatoriams ir visuomeniniams spaudos platintojams, *Tarybų Lietuva*, 1940 12 7.
- Vyriausybės narių biografijos, *Lietuvos aidas*, 1940 06 18.
- Е. Зубкова, *Прибалтика и Кремль 1940–1953*, Москва: Институт Российской Истории, 2008.

The Founding of the Vilnius Drama Theater: between art and Propaganda

Summary

Using propaganda analysis and press publications from 1940-1941, the article reconstructs the process of establishing the Vilnius State Theatre. This process is related to the occupation and incorporation of Lithuania into the Soviet Union in 1940. When analyzing press („Vilniaus balsas“, „Lietuvos aidas“, „Tarybų Lietuva“) publications and artists' speech, attention is drawn to ideological rhetoric, the glorification of the Stalin cult, and the tasks of socialist life and socialist art. The opening ceremony of the theatre (1940 10 06), the first performances („The Good Hope“ by Hermann Heijermans and „Armoured Train 14-69“ by Vsevolod Ivanov), and the position of the theatre director Romualdas Juknevičius are described. The opening of the theatre in Vilnius was part of Soviet ideological propaganda, which also determined the fate of Juknevičius. The process of establishing and opening the Vilnius State Theatre is viewed as a Stalinist political spectacle, the participants of which adhered to its performance rules.

Keywords: indoctrination, propaganda, Soviet occupation, press, Vilnius Drama Theater, Romualdas Juknevičius